

*Danuta Kołodziejczyk*

*Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej*

## **Restrukturyzacja państwowych gospodarstw rolnych w świetle doświadczeń ogólnokrajowych**

W dniach 16–17 IX 1994 r. w Koszalinie i woj. koszalińskim odbyło się kolejne XI ogólnopolskie seminarium geograficzno-rolnicze na temat „Restrukturyzacja państwowych gospodarstw rolnych w świetle doświadczeń ogólnokrajowych”. Głównymi organizatorami tego spotkania byli: Polskie Towarzystwo Geograficzne-Komisja Geografii Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej, Instytut Zarządzania i Marketingu WSI w Koszalinie przy współpracy naukowej Ośrodka Doradztwa Rolniczego w Boninie oraz przy pomocy merytorycznej i finansowej Wojewody Koszalińskiego i Oddziału Terenowego Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa w Koszalinie.

W seminarium wzięło udział około 100 osób z różnych środowisk naukowych z całego kraju (głównie geografowie i rolnicy) oraz przedstawiciele administracji państwowej — zainteresowani przedstawionym problemem.

Program XI seminarium obejmował część referatową (16 X — 26 referatów) oraz część terenową, na której zapoznano uczestników z wybranymi przykładami restrukturyzowanych PGR-ów na terenie woj. koszalińskiego (17 X — 4 gospodarstwa).

Z uwagi na tak dużą liczbę referatów, omówienie ich będzie przedstawione według następujących grup tematycznych:

- przekształcenia własnościowe i restrukturyzacja PGR-ów;
- sytuacja społeczno-ekonomiczna w byłych PGR-ach, przejętych do Zarządu Skarbu Państwa;
- doradztwo w prywatyzacji rolnictwa państwowego;
- społeczne i geograficzne aspekty prywatyzacji PGR-ów;
- restrukturyzacja PGR a rozwój obszarów rolnych.

Problem przekształceń własnościowych i restrukturyzacji PGR-ów został przedstawiony w ujęciu krajowym, makroregionalnym, regionalnym i wybranych byłych PGR-ach. W ujęciu krajowym referaty swoje przedstawili prof. dr hab. *Jan Falkowski* pt. „Restrukturyzacja byłych państwowych gospodarstw rolnych jako problem badawczy i aplikacyjny”, prof. dr hab. *Wojciech Żebrowski* pt. „Etapy restrukturyzacji gospodarstw rolnych Skarbu Państwa” oraz mgr *Joanna Wiśniewska* pt. „Makroekonomiczne dostosowania państwowych gospodarstw rolnych do wa-

**runków rynkowych — ocena doświadczeń z lat 1990–1993**”. Autorzy przedstawili w nich cele i zadania Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa oraz dotychczasową działalność w zakresie przejmowania gruntów i nieruchomości po byłych PGR-ach. Przedstawiono programy restrukturyzacji gospodarstw — czyli sposoby rozdysponowania majątku gospodarstw, które powinny prowadzić do wyraźnej poprawy efektywności gospodarowania i lepszego wykorzystania istniejących zasób lokalnych i regionalnych. Autorzy uważają, że proces ten powinien być połączony z programem wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich. W referacie mgr J. Wiśniewskiej zwrócono uwagę na bariery ekonomiczne państwowych gospodarstw rolnych w warunkach przejścia do gospodarki rynkowej (bariery wewnątrz gospodarstwa oraz bariery makroekonomiczne). W pierwszym okresie dostosowanie państwowych gospodarstw rolnych do gospodarki rynkowej polegało przede wszystkim na ograniczeniu nakładu na bieżącą produkcję i wstrzymaniu inwestycji, w niewielkim stopniu na poprawie efektywności i zmianach w strukturze produkcji. W drugiej części referatu autorka przedstawiła kierunki rozwoju gospodarstw powstałych z pegeerów, biorąc pod uwagę determinanty tkwiące w gospodarstwach (zasoby siły roboczej, baza produkcyjno-usługowa) oraz o nowe makroekonomiczne warunki sprzyjające rozwojowi gospodarstw rolnych, które powstały po reorientacji na politykę propopytową, w 1993 roku, jak: oferowanie niskoprocentowych kredyt m.in. ze środków Funduszu Modernizacji i Oddłużenia Rolnictwa, opłaty wyrównawcze chroniące głównie produkcję mleczarską oraz hodowlę zwierząt itp.

Z kolei referat mgr *Sophia van de Boela* i dr. *Michała Jasiulewicza* pt. „**Restrukturyzacja rolnictwa Pomorza Zachodniego**” i referat dr. *Kazimierza Michałowskiego* i dr. *Marka Proniewskiego* pt. „**Próba regionalizacji rolnictwa w Makroregionie Północno-Wschodnim z uwzględnieniem obszarów restrukturyzacji rolnictwa wielkoobszarowego,**” wskazują na wiodącą rolę rolnictwa w gospodarce tych makroregionów. Wskazane przez autorów najważniejsze problemy rolne tych terenów mogą być pomocne przy wprowadzaniu aktywnej regionalnej polityki rolnej.

W następnych referatach problem przekształceń własnościowych i restrukturyzacji PGR-ów został przedstawiony w ujęciu makroregionalnym i regionalnym. Są to referaty:

- mgr. inż. *Andrzeja Kuleszy* pt. „**Restrukturyzacja PGR w świetle doświadczeń AWR SP w Koszalinie**”,
- dr. hab. *Stanisława Około-Kulaka* pt. „**Restrukturyzacja PGR na obszarze woj. szczecińskiego**”,
- mgr *Iwony Jażewicz* pt. „**Struktura własnościowa gruntów sektora publicznego w woj. śluskim i kierunki jej przekształceń w latach 1989–1993**”,
- prof. dr. hab. *Benicjusza Głębockiego* pt. „**Restrukturyzacja PGR a zmiany we władaniu ziemią w woj. poznańskim**”,

- mgr *Ireny Figurskiej* i mgr *Bogny Winiarczyk* pt. „Zmiany struktury agrarnej wybranych gospodarstw skarbowych powstałych po byłych PGR w woj. śląskim”,
- dr. *Romana Rudnickiego* i mgr. *Mieczysława Kluby* pt. „Restrukturyzacja PGR w regionie bydgosko-toruńsko-włocławskim”,
- dr *Jadwigi Antoszek* pt. „Niektóre problemy restrukturyzacji PGR w Makroregionie Środkowo-Wschodnim”,
- dr. *Józefa Czamara* i dr. *Józefa Piecha* pt. „Gospodarka nieruchomościami rolnymi Skarbu Państwa — z doświadczeń woj. krakowskiego”.

Autorzy przedstawili stan zaawansowania prac związanych z przejmowaniem nieruchomości do Zasobów Skarbu Państwa i zagospodarowanie tych ziem oraz wykazali ograniczenia i trudności w ich przebiegu. Najmniej ziemi — bo tylko 27,1% powierzchni gruntów przewidzianych do przekazania — przejęto do Zasobów Agencji z woj. krakowskiego. Przejmowanie gruntów utrudniane jest również stanem ewidencyjno-prawnym nieruchomości. Również na tym terenie z powodu niezrównoważonego popytu i podaży tylko 25% przejętej ziemi jest użytkowane. Najszybciej proces przejmowania i zagospodarowania gruntów dawnych przedsiębiorstw państwowych przebiega na terenie woj. poznańskiego. Do końca czerwca 1994 r. zagospodarowano 83,5% przejętych gruntów.

Restrukturyzacja rolnictwa państwowego jest prowadzona głównie w formie dzierżawy (od około 60% w woj. poznańskim do około 30% na innych terenach), tymczasowego zarządu, administrowanie i sprzedaży. Sprzedaż gruntów, która by wskazywała na stałą formę zagospodarowania — stanowi zaledwie kilka procent (od 6% w woj. poznańskim do około 2% na innych terenach). Autorzy wskazali na różne sposoby prywatyzacji w zależności od sytuacji, w jakiej znajdują się dawne gospodarstwa, oraz sytuacji nabywców. Do podstawowych czynników utrudniających restrukturyzację byłych państwowych gospodarstw rolnych zaliczono:

- brak rozstrzygnięć ustawowych co do gruntów objętych roszczeniami przez byłych właścicieli,
- dekonunktura w rolnictwie,
- brak polityki kredytowej.

Ocena sytuacji finansowej gospodarstw skarbowych została przedstawiona w referacie prof. dr hab. *Marii Dębniewskiej* i prof. dr. hab. *Jerzego Suchty* pt. „Ocena stanu ekonomicznego i finansowego byłych PGR przejętych do Zasobu Skarbu Państwa (na przykładzie OT AWR SP w Olsztynie)”. Autorzy w trzech kolejnych latach 1991, 1992 i 1993 prześledzili wyniki ekonomiczne i finansowe 16 gospodarstw różniących się znacznie między sobą powierzchnią użytkowanych gruntów. Zaprezentowane wyniki wskazały na trudną sytuację finansową tych gospodarstw, postępujący proces dekapitalizacji majątku trwałego. Według autorów zahamować ten proces może szybsza prywatyzacja gospodarstw przeprowadzona w różnych formach. Tymczasem obserwuje się niewielkie zainteresowanie zakupem, czy też dzier-

zawą gruntów PGR na tych terenach. Również referat dr *Franciszki Maciejewskiej* pt. „Sytuacja społeczno-gospodarcza byłych PGR rejonu pilskiego” przedstawia problemy finansowe i społeczne byłych PGR na tych terenach.

Prof. dr hab. *Andrzej Wiatrak* w referacie pt. „Rola doradztwa w prywatyzacji rolnictwa państwowego” przedstawił zadania doradztwa w okresie restrukturyzacji gospodarstw państwowych oraz zadania doradztwa w nowo powstałych gospodarstwach rolniczych. Stwierdzając, że w pierwszym okresie doradztwo rolnicze powinno uczestniczyć w opracowaniu programów restrukturyzacji gospodarstw państwowych, sporządzać biznes plany lub zgłaszać uwagi odnośnie tych zagadnień — z uwagi na znajomość lokalnych problemów, w drugim okresie — w gospodarstwach istniejących i gospodarstwach nowo utworzonych rozwiązywać problemy związane z funkcjonowaniem tych gospodarstw. Autor zwrócił również uwagę na rolę doradztwa rolniczego w szkoleniu pracowników Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa w celu uaktualnienia i poszerzenia ich wiedzy nt. restrukturyzacji gospodarstw i związanych z tym problemów.

W referacie dr. *Ryszarda Jeduta* pt. „Geograficzne aspekty restrukturyzacji PGR wschodniej Polski” omówiono podstawowe uwarunkowania restrukturyzacji gospodarstw państwowych, tj. zróżnicowane przestrzennie warunki przyrodnicze, zróżnicowaną strukturę gospodarstw rolnych, niski stan infrastruktury itp. oraz zwrócono uwagę na konsekwencje wynikające z tego procesu. Wskazując, że restrukturyzacja PGR pociąga za sobą również określone konsekwencje geograficzne, zwłaszcza dotyczące przeobrażeń sieci osadniczej i zabudowy oraz kształtowania krajobrazu.

Spoleczne aspekty procesu restrukturyzacji PGR-ów zostały przedstawione w referatach prof. dr. hab. *Eugeniusza Zdrojewskiego* i dr. *Eugeniusza Rydza*. *E. Zdrojewski* w swoim referacie pt. „Zróżnicowanie stopy bezrobocia w układzie wojewódzkim” przedstawił podstawowe wielkości i wskaźniki bezrobocia, wskazując na konieczność opracowania programów walki z tym zjawiskiem (w skali ogólnokrajowej, regionalnej i lokalnej), które mogłyby być realizowane w obecnej sytuacji. Jedną z najskuteczniejszych metod walki z bezrobociem jest pobudzenie aktywności gospodarczej obywateli, wspomaganą specjalnie dostosowaną polityką kredytową oraz systemem ulg.

*E. Rydz* w referacie pt. „Wybrane problemy bezrobocia na terenach wiejskich woj. śląskiego” przedstawił najważniejsze cechy bezrobocia na tym terenie, jak:

- silne przestrzenne zróżnicowanie (stopa bezrobocia waha się od 21,9% w gminie Konarzyny do 40% w gminie Czarna Dąbrówka),
- znaczny udział młodzieży wśród bezrobotnych,
- znaczny udział osób z wykształceniem podstawowym i niepełnym wśród bezrobotnych,
- systematyczne rozszerzanie się bezrobocia długotrwałego,
- głównym źródłem bezrobocia jest rolnictwo uspołecznione.

Autor zwraca uwagę na znaczenie problemu dla samorządów wiejskich, licząc na ich dużą aktywność w rozwiązywaniu powstałych problemów.

Opinię mieszkańców wsi PGR-owskich — co do procesu przekształceń własnościowych — przedstawiają referaty dr. *Jaroslawa Jurka* pt. „Transformacja organizacyjna rolnictwa państwowego”, prof. dr. hab. *Zygmunta Silskiego* i prof. dr. hab. *Andrzeja Suszyńskiego* pt. „Poglądy wiejskich społeczności lokalnych w dobie dokonującej się transformacji społeczno-gospodarczej na przykładzie gminy Osina w woj. szczecińskim” i mgr *Urszuli Kaczmarek* pt. „Problemy społeczne prywatyzacji PGR w woj. szczecińskim”. Autorzy zwracają uwagę na istotne różnice w postrzeganiu przez lokalną społeczność procesu przekształceń własnościowych. Wyniki badań wskazują na dążenie grupy mieszkańców wsi powiązanych z dawnymi PGR do restytucji sektora państwowego w rolnictwie i znalezienie w nim pracy lub preferowanie rozdziału majątku między byłych pracowników. Osoby, które nie pracowały w gospodarce państwowej, preferowały sprzedaż zewnętrzną, jak również restytucję tych gospodarstw, natomiast przeciwne były rozdawnictwu pracowniczemu.

Zaprezentowane wyniki badań z woj. śląskiego i szczecińskiego wskazują, że lokalnym społecznościom są bliższe sprawy egzystencjonalne niż racje finansowe i polityczne rozpatrywane w szerszym zakresie. Społeczność lokalna cechuje się niewielką samodzielnością, brakiem przystosowania do nowych zmieniających się warunków itp.

Referat dr *Danuty Kołodziejczyk* pt. „Infrastruktura w procesie restrukturyzacji obszarów wiejskich woj. koszalińskiego” i dr. *Aleksandra Szwichtenberga* pt. „Ograniczone możliwości restrukturyzacji PGR Pomorza Środkowego przez rozwój turystyki wiejskiej” wskazują, że kierunki i sposoby przekształceń gospodarstw państwowych powinny uwzględniać wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich. A. Szwichtenberg uważa, że szansą rozwoju niektórych obszarów woj. koszalińskiego jest agroturystyka, która obecnie odgrywa niewielką rolę. Natomiast rolę infrastruktury w procesie aktywizacji obszarów wiejskich przedstawiła D. Kołodziejczyk. Autorka zwraca uwagę na przedsięwzięcia, które są i mogą być zaktywizowane poprzez urządzenia infrastrukturalne, oraz wskazuje, jakie obszary w woj. koszalińskim są najbardziej zaawansowane w procesie restrukturyzacji.

W celu bliższego zapoznania się z aktualnymi problemami przebiegu procesu prywatyzacji PGR-ów w drugim dniu obrad odbył się wyjazd do 4 gospodarstw rolnych (Dobrociechy, Opatówek, Skibno i Zegrze Pomorskie), położonych w woj. koszalińskim. Zwiedzane gospodarstwa reprezentowały różne formy zagospodarowania majątku byłych PGR-ów, jak:

- gospodarstwo Dobrociechy — tymczasowy zarząd,
- gospodarstwo Opatówek — administrowanie,
- gospodarstwo Skibno — spółka z udziałem kapitału zagranicznego (szwedzkiego, oparta na dzierżawie),

— gospodarstwo Zegrze Pomorskie — własność plus dzierżawa.

W rozmowach z użytkownikami zwiedzanych gospodarstw uczestnicy seminarium mogli usłyszeć opinie dotyczące braku stabilnej polityki rolnej, trudności obiektywnych i subiektywnych związanych z zagospodarowaniem tych ziem itp. Z odbytych rozmów można sądzić, że najkorzystniejszą formą restrukturyzacji PGR w obecnych warunkach jest długoletnia dzierżawa.

Z przeprowadzonej dyskusji (w 1. i 2. dniu obrad), która dotyczyła głównie form zagospodarowania majątku byłych PGR oraz możliwości rozwoju tych gospodarstw, wyciągnięto wnioski odnośnie działalności władz centralnych, regionalnych i lokalnych.

Wnioski końcowe z XI Ogólnopolskiego Seminarium Geograficzno-Rolniczego pt. „Restrukturyzacja państwowych gospodarstw rolnych w świetle doświadczeń ogólnokrajowych” przedstawił w imieniu Komisji Wnioskowej Seminarium prof. dr hab. *Benicjusz Głębocki* w brzmieniu: „Restrukturyzacja państwowych gospodarstw rolnych nie została odpowiednio przygotowana. Nie wypracowano zróżnicowanych — wariantowych modeli organizacji rolnictwa dla terenów o dużym udziale przedsiębiorstw państwowych. Załogi państwowych gospodarstw rolnych w wielu regionach były nie przygotowane do czekających je zmian, po rozpoczęciu procesów restrukturyzacyjnych. Niedociągnięcia te spowodowały, że procesy restrukturyzacji PGR wywołały wiele negatywnych zjawisk — zwłaszcza w sferze społecznej i gospodarczej. Nasilenie tych zjawisk, często o charakterze patologicznym, jest zróżnicowane regionalnie. Złożyły się na to różne przyczyny.

Uporządkowanie i normalizacja stosunków społecznych i gospodarczych na terenach popegeerowskich wymaga podjęcia działań, które zdaniem uczestników seminarium sprowadzają się do:

1. Punktem wyjścia do perspektywicznej prywatyzacji PGR winna być ich komercjalizacja — przejście w zarząd o charakterze menedżerskim. Potwierdzają to przykłady z Wielkopolski i innych regionów, gdzie PGR zachowały ciągłość produkcji, zaś towarzyszące procesom restrukturyzacji PGR negatywne zjawiska przebiegają w złagodzonej formie.
2. W dochodzeniu do pełnej prywatyzacji, w okresie przejściowym, najlepszą formą restrukturyzacji PGR jest długoletnia dzierżawa. Dzierżawcy w pierwszych latach w zależności od lokalnej sytuacji powinni mieć możliwość korzystania z różnych form pomocy finansowej i innej, na dogodnych warunkach.
3. Likwidacja bezrobocia rzeczywistego i ukrytego na terenach wiejskich wymaga ich aktywizacji gospodarczej, poprzez stworzenie korzystnych warunków dla lokalizacji szeroko pojętych usług, drobnego przemysłu przetwórczego — głównie spożywczego, a także dla innowacji technicznych i produkcyjnych w rolnictwie.
4. Z likwidacją bezrobocia wiąże się ściśle rozwinięcie na szeroką skalę robót publicznych i powiązanie ich z zasiłkami.

5. W proces restrukturyzacji wsi (w tym rolnictwa) w większym stopniu winno się włączyć doradztwo rolnicze — w szerokim tego słowa znaczeniu. W szczególności doradztwem należy objąć gospodarstwa nowo powstałe.
6. Należy prowadzić odpowiednie szkolenia pracowników Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa, by zapobiec zbiurokratyzowaniu tej instytucji.
7. Agencja Własności Rolnej Skarbu Państwa, jako instytucja, musi się przygotować do nowych zadań, które czekają ją w dalszych etapach prywatyzacji byłych PGR.
8. Większego uelastycznienia wymaga dostępność do niskoprocentowych kredytów, w szczególności dla dzierżawców i nabywców tzw. obiektów zorganizowanych lub gruntów przeznaczonych na powiększenie gospodarstw istniejących. Należy też rozważyć możliwość zapewnienia istotnego wpływu Agencji WRSP na uzyskanie kredytu.
9. Przyjęcie wielowariantowych form restrukturyzacji z uwzględnieniem uwarunkowań regionalnych — obejmujących wszystkie elementy środowiska geograficznego.
10. Proces prywatyzacji byłych PGR musi być ściśle powiązany z całokształtem rozwoju obszarów wiejskich (rozwojem wielofunkcyjnym).
11. Konieczne jest dalsze prowadzenie badań problemów społecznych i ekonomicznych, towarzyszących prywatyzacji byłych PGR, w celu wypracowania metod i sposobów zahamowania rozwoju zjawisk o charakterze patologicznym, a następnie ich likwidacji.
12. Z procesu prywatyzacji powinny być wyłączone tereny cenne ze względów przyrodniczych (rezerваты przyrody, w tym jeziora) oraz obszary, na które nie ma zainteresowania ze strony potencjalnych nabywców czy dzierżawców. Tereny te należy wykorzystać do pełnienia różnych funkcji o charakterze ekologicznym lub przeznaczyć je na cele publiczne.”

Pełna dokumentacja ww. seminarium została opublikowana przez Instytut Zarządzania i Marketingu WSI w Koszalinie i Sekcję Geografii Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej PTG.

Prof. dr hab. Jan Falkowski zaproponował temat XII seminarium dot. „Restrukturyzacji obszarów wiejskich”, które odbędzie się w Toruniu w sierpniu 1995 roku.